

TEN GELEIDE

L. Candau
Voorzitter

1. 2003/2004 EEN JUBILEUMJAAR

Voor u, geachte lezer, ligt het eerste nummer van de vijftiende jaargang van LACA-Tijdingen!

We kijken wel met enige verwondering maar ook met grote voldoening op deze relatief lange periode terug, om diverse redenen uiteraard.

Gedurende al die jaren hebben we helaas te vroeg afscheid moeten nemen van meerdere waardevolle medewerkers. Met weemoed en dankbaarheid denken we aan hen terug. We moesten ook met lede ogen toezien hoe de globale werkgroep stilaan verouderde en telkens weer met spijt vaststellen dat onze herhaaldelijke oproepen tot belangloze medewerking geen tastbare resultaten opleverden, en toch.... toch bleven we overeind!

We stelden ook vast dat "wonderen de wereld niet uit zijn" want, een paar jaar geleden mochten we twee personen verwelkomen die op een gegeven ogenblik een nieuwe "Schwung" in het kernteam teweeg brachten.

Laten we eerlijk zijn, zonder de inbreng van deze heren hadden we ongetwijfeld schipbreuk geleden. We houden er dan ook aan hier hun namen te vermelden:

- Dhr. P. Debecker, die sedert de hernieuwde vormgeving van onze trimesteriele editie de lay-out voor zijn rekening neemt.
- Dhr. W. van der Elst, die na het overlijden van onze betreunde verslaggeefster spontaan de functie van secretaris aanvaardde en zich reeds vanaf zijn aansluiting bij de Kring ontpopte tot een gedreven en goed geïnspireerde auteur van lokale geschiedenis.

Wij danken deze heren van harte voor hun daadwerkelijke inzet en hun LACA-enthousiasme!

Als voorzitter doet het deugd zulke bemoedigende woorden aan deze "Ten Geleide" toe te voegen en bovendien enkele interessante initiatieven te mogen aankondigen. 2003/2004 wordt dus een jubileumjaar. Het zal niet gevierd worden met staande recepties. We willen daarentegen bewijzen dat LACA er weer staat!

- Dhr. van der Elst werkte een tekst uit naar aanleiding van het succesrijke bezoek aan de oude "Bloemisterij van Stui-

venberg" op zaterdag 17 mei j.l., georganiseerd in samenwerking met het Gemeenschapscentrum Nekkersdal en waaraan verschillende Lakense verenigingen zoals het buurtcomité Donderberg en de Libertijnse Roos meewerkten. Deze tekst werd als extra nummer gepubliceerd en gratis aan onze leden aangeboden.

- Ook de traditionele uitgave van de "Heemkundige Kalender" werd verder gezet, zij het dan in een gesimplificeerd kleedje. De prijs wordt zelfs verlaagd van 7 tot 2,5 Euro, hetgeen in deze tijden zelfs uitzonderlijk mag genoemd worden! Wat echter goed is voor LACA is zeker heel goed voor onze leden. Hoe bestellen? Telefonisch bij penningmeester E. Christiaens 02/268.69.58 (liefst na 18 uur). Eventuele verzendingskosten: 1,5 €
- Voorts zal in de loop van het 15de werkjaar nog een extra editie uitgegeven worden (gratis bezorgd aan onze leden), waarin de beste illustraties van de tot hiertoe uitgegeven Heemkundige Kalenders zullen opgenomen worden.
- Tenslotte staat er dan ook nog een grootser project op stapel waarbij LACA zelf het initiatief nam. Het project zal evenwel in samenwerking met het Willemsfonds Laken en het Gemeenschapscentrum Nekkersdal gestalte krijgen. Meer hierover later doch laten we nu alvast verklappen dat een substantiële subsidie om het project te verwezenlijken goedgekeurd werd door de Brusselse gemeenteraad. Dit laatste bewijst dat onze initiatieven door de overheid naar waarde geschat worden.

Op de drempel van ons vijftiende werkjaar durf ik met vertrouwen uitroepen: "Lang leve LACA!".

2. EEN NIEUWE BESTEMMING VOOR DE OUDE KADETTENSCHOOL

Uit officiële bron vernamen we dat op 30 juni j.l. de Brusselse gemeenteraad in openbare zitting een motie aannam met betrekking tot de inplanting van een vierde Europese School op het stedelijke grondgebied.

Deze motie, aanvaard met negenendertig stemmen bij twee onthoudingen, steunt op een aantal argumenten waaronder wij de voornaamste hierna vermelden:

- De Commissie Ruimtelijke Ordening van het Parlement van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bereikte eveneens op 19 juni

j.l. een overeenstemming om de vierde Europese School in het voormalige Sint-Annakwartier te vestigen.

- De ouderverenigingen van de Europese Scholen spraken hun voorkeur uit ten aanzien van de vestiging van de nieuw op te richten instelling in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Er is echter nood aan een spreiding van de Europese Scholen omdat de reeds bestaande instellingen geconcentreerd zijn in de Zuid-Oostelijke sector van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.
- De vestiging van de 4de Europese School op deze site is ook van belang voor LAKEN, zowel op sociaal vlak als wat betreft de economische ontwikkeling en uitbouw van voorzieningen van algemeen belang.

Tot slot drukt de motie nog de uitdrukkelijke wens uit om de 4de Europese School in het Sint-Annakwartier te kunnen verwelkomen. Er wordt ook op een spoedige regeling aangedrongen.

3. EEN KLEINE RECHTZETTING i.v.m. LACA-KALENDER 2002

Bij de getoonde illustratie (maand maart) - "Melkvrouw met hondenkar" schreven we: "spijtig genoeg is de naam op de plaat onleesbaar".

Ons werkend lid, de Heer D. Winderickx, gewapend met een stevig vergrootglas, wist de tekst op de plaat te ontcijferen, zie hier de tekst:

J. DEKEULENEER LAEKEN Heyselstraat (nr.?)

Hartelijk dank Heer Winderickx voor het detectivewerk!!!

4. HERNIEUWING LIDGELDEN

In ons vorige nummer Laca Tijdingen (Jg. 14 nummer 4) deden we een oproep tot spontane regularisatie van de lidgelden door onze geëerde leden.

Wij danken allen deze die onze oproep onverwijld beantwoordden. Niettemin blijven er nog heel wat open plekjes op onze ledenlijsten. Daarom zijn we zo vrij aan dit eerste nummer van ons jubileumjaar een overschrijvingsformulier toe te voegen als geheugensteuntje voor diegenen die nog achterbleven.

Toch blijven we echter onze vaste hoop stellen in het behoud van ALLE leden aan wie tijdens het werkjaar 2002/2003 ons tijdschrift werd overgemaakt.

Pro memorie: Tot op heden ongewijzigde jaarlijkse bijdrage: 7,5 €.
Over te schrijven op de rekening van LACA: 068-2095230-57.

5. NECROLOGIE

Dhr André Merens, jarenlang gewoon lid van LACA en pas sedert de laatste achttien maanden deel uitmakend van het kernteam, heeft ons op 12 september definitief verlaten...

Hij werd geboren in Laken op 16 december 1919 en was zoals hijzelf dikwijls zei: "niet meer van de jongsten", (84 jaar).

Vanaf 1945 tot 1984 runde hij een goedlopende beenhouwerszaak op de hoek van de Stefanie- en de Molenbeekstraat. Hij verwierf hier in Laken een brede bekendheid als "de beenhouwer van de Tunnel".

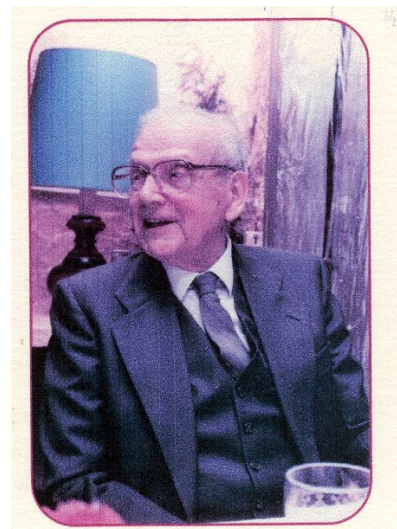
We denken met dankbaarheid terug aan zijn jeugdherinneringen die hij met accurate preciesheid optekende in twee uitgebreid artikels. Zij werden gepubliceerd in LACA Tijdingen (Jg. 13 nr. 2 en Jg. 14 nr. 1)

Zijn vertrek doet ons allen veel pijn!

Aan de naaste familieleden en verwanten maken wij onze oprechte gevoelens van medeleven over met de verzekering een blijvende herinnering te bewaren aan een sociaal bewogen, eerlijk en rechtvaardig man.

“*André heeft opgehouden te leven -
tenminste het enige leven dat wij kennen.*”

Christian Bobin, filosoof

“Schrikkelijk accident in Laken in 1912”

Wim van der Elst

Er is in LACA Tijdingen al herhaaldelijk aandacht besteed aan de opeenvolgende tunnels onder de spoorweg aan de Koninginnelaan¹. Sinds de indienstneming van de spoorlijn Dender en Waas naar Gent en Oostende op 1 mei 1856 vormde die een serieuze “barrière”.

Reeds in 1903 was er sprake van de aanleg van een voetgangerstunnel. Uiteindelijk zou de Franse architect Alban Chambon de plannen ervoor maken in 1911 en zou de uitvoering in 1912 volgen. De tunnel voor auto's zou pas op 24 april 1935 geopend worden.

Bij toeval troffen we in het *Journal de Bruxelles illustré*, 2e jg. Nr. 13 van 31 maart 1912, een weekblad van katholieke signatuur waarvan redactie en administratie gevestigd waren in de “impasse de la Fidélité”, een klein verslag en een foto aan van een zwaar ongeval dat zich op zaterdag 30 maart 1912 had voorgedaan bij de bouw van deze voetgangerstunnel. Het werpt ook enig licht op de primitieve werkwijzen die men toen voor zulke werken hanteerde.

---

¹ Onder meer : D. Van Kriekinghe en L. Candau, De Koninginnelaan, een aanleg met hindernissen. Herwaardering van de voetgangerstunnel, in jg. 3 nr. 3, maart 1992, blz. 17-22 ; D. Van Kriekinghe, (vervolg) De tunnel, in jg. 4 nr. 4, juni 1993, blz. 10-13 ; G. Abeels, Grootse werken in Laken (over de aanleg en de plannen voor restauratie van de voetgangerstunnel), in jg. 12 nr. 4, juni 2001, blz. 6-10.

Om de brug waarover de treinen moesten rijden te ondersteunen, waren een groot aantal pijlers in gewapend beton nodig, van 60 cm diameter en 6 à 7 meter hoogte.

Blijkbaar waren die te zwaar om met de middelen van toen aangevoerd te worden, en werden ze ter plaatse vervaardigd. Ze werden daartoe vertikaal in twee groepen gegoten, bijeengehouden door een houten staketsel dat op de foto al niet veel vertrouwen inboezemt.

De arbeiders moesten daar bovenop werken en beton storten in de bekistingen tot de gewenste hoogte bereikt was. Toen het bijna zover was, op die fatale zaterdagmorgen, begaf een van die staketsels het en werden de arbeiders verpletterd tussen de omvervallende pijlers. Er vielen drie doden en meerdere gekwetsten te betreuren.

Zoals wel meer het geval is wekken de architecturale aspecten van het kunstwerk, en de restauratie ervan, nog wel enige belangstelling, maar zijn de anonieme slachtoffers vergeten...

OMTRENT MONUMENTEN, GEDENKTEKENS EN EREPERKEN VOOR MILITAIRE EN BURGERLIJKE SLACHTOFFERS VAN BEIDE WERELDOORLOGEN IN LAKEN

L. CANDAU

DEEL 5

1. Het monument aan de Franse "Poilu Inconnu"

a) Algemeen

Binnen het geheel van de in deze studie besproken monumenten valt er een bijzondere categorie te onderscheiden, namelijk die van de "Onbekende Soldaat".

In Frankrijk werd reeds op 28 januari 1921 onder de "Arc de Triomphe" in Parijs een "Poilu Inconnu" begraven, gepaard gaande met een grootser en uitgebreider ceremonieel dan gebruikelijk.

De man die daar met nationaal eerbetoon begraven werd behoorde tot een groep gesneuvelde militairen die evenwel onbekend was achtergebleven in de kazematten van Verdun.

Op 11 november 1922 zou België het Franse voorbeeld volgen. Uit vijf sectoren van het IJzerfront werden vijf niet geïdentificeerde soldaten geselecteerd en overgebracht naar het Noordstation in

Brussel. Op een van de lijkkasten werd een lauwerkrans neergelegd door een blinde strijdmakker van de overledenen. Deze "Onbekende Soldaat" werd vervolgens overgebracht naar de voet van de Congreskolom alwaar hij met groot eerbetoen begraven werd. Op die uitverkoren plaats zou hij voortaan een symbolische getuige zijn van de "ingode mensen" die hun bloed en hun leven gaven voor hun land.

Kort nadien werd ook een grafsteen opgericht voor een "Onbekende Belgische soldaat" op de begraafplaats "Père Lachaise" in Parijs.

Onze bewindslieden bleven niet ongevoelig voor dit geallieerde gebaar van samenhorigheid. Tijdens opruimingswerken in onze verwoeste gewesten stootte men op een massagraf van Franse onderdanen. Prompt besliste de overheid om in de hoofdstad een gedenkteken op te richten voor een onbekende Franse poilu.

Dat Laken als plaatskeuze voor dit mausoleum werd uitverkoren lijkt ons voor de hand liggend. De pas geannexeerde "Résidence Royale" beschikte over een prestigieuze begraafplaats, vlakbij de Onze-Lieve-Vrouwekerk met crypte als laatste rustplaats voor de vorsten en hun naaste familieleden.

Ook in andere Europese hoofdsteden van geallieerde landen werden monumenten opgericht om er niet geïdentificeerde soldaten te begraven. Zo een "Tommy" in Westminster Abbey in Londen (Groot-Brittannië) en in Luxemburg op het "Cimetière Notre-Dame". In Canada kent men het Ottawa-Monument, in Roemenië het Boekarest-Monument, in Polen het Warschau-Monument. Het Griekse monument aan een onbekende militair verrees in Athene. De Serviërs richtten hun monument op bovenop de heuvel van Alva in de buurt van Belgrado. Helaas moeten wij ons binnen de grenzen van beschikbare publicatieruimte tot deze korte opsomming beperken.

Als bron voor deze algemene beschouwingen raadpleegden we het uitvoerige artikel van D.J.B. Vanpée². Wie dus meer details over deze kwestie wil vernemen verwijzen we naar dit gedegen werkstuk.

b. Plaatsbepaling

Het Belgische monument aan de Franse "Poilu Inconnu" werd oorspronkelijk ontworpen om geplaatst te worden op het Lakense kerkhof. Tussen 1924 en 1925 werkte de Brusselse stadsarchitect Malfait verschillende inplantingvoorstellen uit: een eerste langs de kerkhofomheining met aanpassing van de toenmalige kerkhofmuur, twee andere op het plein zelf, dicht tegen het kerkhof en de Onze-

---

² D.J.B. Vanpée : "Oorlogsmonumenten tussen kunst van de victorie en plaatsen van herinnering", verschenen in "Ons Heem" - Driemaandelijks Tijdschrift van het vroegere Verbond voor Heemkunde. Themanummer "Monumenten voor de Grote Oorlog" Jg. 52 nummer 4/1998 pp. 179-184.

Lieve-Vrouwekerk aan en met voor ogen de heropbouw van een boogvormige kerkhofmuur in eigentijdse artdecostijl. Een meer geïsoleerde opstelling verder op het plein zou uiteindelijk de voorkeur wegdragen.³

c) Chronologie van de verwezenlijking van het monument

1921

Het Belgische Leger dat gedurende vier jaren weerstand bood achter de IJzer begon stilaan lessen te trekken uit de weliswaar droevige maar heldhaftige episode. De legerstaf besloot dan ook een nieuw oefenterrein aan te leggen in de kustregio.

Na grondig onderzoek werd de site van Lombardsijde, gelegen tussen Nieuwpoort en Westende weerhouden. Dit militaire oefenterrein bestaat heden nog.

Na WOII werd op dit oefenterrein een nieuwe Luchtdoelartillerie school van het gereorganiseerde Belgische Leger uitgebouwd. Tijdens het interbellum evenwel was de eerste Luchtdoelartillerie school gevestigd in het Sint-Annakwartier (Sint-Annadreef). Hier een weliswaar toevallige doch merkwaardige link met Laken. Een gedenkplaat in bovengenoemde kazerne herinnert hieraan. De luchtdoelartillerie school in Lombardzijde werd intussen ontbonden. Een enkel bataljon (14A) is er nog operationeel.

Er weze terloops opgemerkt dat de definitieve inplantingkeuze van het geplande oefenterrein gelegen was op het "Grote Duin". Tijdens de oorlog 14/18 was dit de enige plek die uitstak boven de overstromde vlakte "West-Vlaanderen" en derhalve van grote strategische betekenis voor het ijzerfront. De gevechten die daar plaatsvonden waren moordend als gevolg van de vele stormaanvallen. Het wisselde maar eventjes 28 maal van kamp tussen 1915 en 1918.

1923

Tijdens nivelleringswerken voor het oefenterrein werd een loopgraaf aangetroffen met de stoffelijke resten van 42 Franse soldaten.

Intussen had de Franse repatriëringcommissie reeds 4.800 soldaten vanuit diverse Belgische plaatsen kunnen overbrengen naar het thuisland. Diezelfde repatriëringcommissie slaagde erin 34 van de in de loopgraaf aangetroffen slachtoffers te identificeren. Hun lijken werden ter beschikking van de families gesteld of begraven op het Franse ereperk in Ieper. Ook de acht niet-geïdentificeerden vonden daar ook hun laatste rustplaats.

De ontdekking van het massagraf, 5 jaar na de wapenstilstand wekte een diep medeleven op in de Belgische openbare opinie.

---

³ M. Celis: "Het monument voor de Franse Onbekende Soldaat" in "Monumenten Beleven" - Het O.L.V.-Voorplein in Laken" Uitg: Gemeentekrediet 1994 p. 62

Van ambtswege werd overigens ook beslist om een nationale inschrijving te openen teneinde de nodige fondsen in te zamelen voor de oprichting van een mausoleum. Dit mausoleum moest trouwens een grafmonument worden om het stoffelijk overschot van een Franse poilu te ontvangen dat symbool zou staan voor al dezen die gevallen waren om onze EIGEN vrijheid te herwinnen! (De openbare inschrijving bracht meer dan een half miljoen B Fr. op)

Een comité werd opgericht onder het voorzitterschap van de Heer Baron Steens en onder de Hoge Bescherming van Koning Albert I.

De uitvoering van het beeldhouwwerk werd toevertrouwd aan de Lakense beeldhouwer M. Desmaré die in nauwe samenwerking met het funeraire atelier van Ernest Salu II gestalte zou geven aan de uiteindelijke vormgeving.

Ter gelegenheid van de 14 juli viering werd op initiatief van de Belgische groepering "Les Amitiés Françaises" in het park van Brussel de maquette van het monument aan de "Poilu Inconnu" tentoongesteld.

1927- Inhuldiging

Vanzelfsprekend werd de inhuldiging van dit monument met ongekende luister gevierd.

Op 15 juli 1927 werden de stoffelijke resten van de acht Franse anoniemi vanuit het militaire kerkhof van Ieper naar Brugge overgebracht. Een blinde oud-strijder wees in het station van Brugge de lijk-kist aan bestemd voor het in Laken opgerichte mausoleum.

In de hall van het Lakense gemeentehuis werd een rouwkapel ingericht. Prins Karel, Graaf van Vlaanderen kwam het lijk begroeten. Gedurende twee dagen hielden Belgische en Franse oud-strijders de "wake".

Tijdens de nacht van 16 op 17 juli 1927 werd de lijk-kist, geëscorteerd door fakkeldragende onderofficieren van het Belgische 9de Linie en het Franse 43ste Infanterieregiment, naar het mausoleum overgebracht.

Tijdens de nachtelijke ceremonie die in fakkellicht verliep in aanwezigheid van stadsschepen Coelst, de Heer Herbette, ambassadeur van Frankrijk en Generaal Blavier, de Franse Militaire Attaché, werd de lijk-kist in de crypte van het monument gegleden.

De bronzen toegangspoort werd voor eeuwig afgesloten. (zie fig 1 en 2).

Intussen was ook een vrij groot detachement van het 43ste Infanterieregiment vanuit Rijsel in Brussel gearriveerd. De troepen werden onder luid applaus door een grote menigte toeschouwers

toegejuicht terwijl ze te voet opstapten vanuit het Zuidstation naar het Klein Kasteeltje. (zie fig 3)

Op 17 juli vond dan de officiële plechtigheid plaats van de onthulling van het Monument. Oud-president van de Franse Republiek, Raymond Poincaré was als hoofdgenodigde op deze ceremonie aanwezig.

Baron Steens, voorzitter van het Comité voor het Monument aan de Onbekende Franse Soldaat vertrouwde de wacht aan het mausoleum toe aan Burgemeester A. Max. Op zijn beurt beloofde de burgemeester dat de Stad Brussel altijd zorg zou dragen voor het behoud en het onderhoud van het gedenkteken.

Een ongeziene menigte, burgers, oud-strijders uit België en geallieerde landen luisterden ingetogen naar de toespraken van de Koning en Oud-president Poincaré.

De muziekkapel van de Gidsen voerde tenslotte de beide nationale hymnen uit bij de afsluiting van deze geslaagde Franco-Belgische plechtigheid die in het teken stond van de kameraadschappelijke lijfspreuk: "Verenigd zoals in de frontlinies!". (Zie ook fig 4,5,6,7,8)

e) Toevoegingen

1937

De oud-strijders van Laken ondernamen, zonder enig succes evenwel, enkele pogingen om een eeuwigdurende vlam aan te brengen aan de voet van het monument. Het dient hier wel gezegd dat op dat ogenblik het monument een beetje in de vergeethoek geraakt was.

1948

De Heren Vandenbroeck en Jacobs, respectievelijk voorzitter en algemeen secretaris van het "Comité der ondernemers van de Maria-Christinastraat in Laken" verwonderden zich erover dat tijdens diverse plechtigheden geen enkele vaandeldrager van een patriottische vereniging met een neigende groet aan het monument voorbijging. Zij stelden aan hun comité voor een initiatief te nemen om op een of andere wijze hieraan te verhelpen.

1949

Een comité van de "Vlam ter herinnering aan de Onbekende Poilu" werd opgericht. "Les Amitiés Françaises de Belgique", de Oud-strijders en vele particulieren verleenden hun steun aan dit initiatief dat met succes bekroond werd.

Op 10 september van dat jaar trok een belangrijke afvaardiging van het Belgische comité, vergezeld van vele Belgische en Franse sympathisanten naar Parijs.

Onder de Arc de Triomphe, waar de Franse Onbekende Soldaat rust, zou het vuur ontleend worden om later in Laken een eeuwigdurende vlam aan te wakkeren.

Deze gebeurtenis ging gepaard met een indrukwekkende plechtigheid waaraan ook vele hooggeplaatsten deelnamen zoals de Heer Hautecloque, Ambassadeur van Frankrijk en de Belgische Luitenant-generaal Joris die de Prins Regent vertegenwoordigde.

Sedertdien herinnert de vlam de voorbijgangers dat hier een onbekende soldaat uit ons buurland in alle waardigheid werd begraven.

1986

Op 11 november van dat jaar werd aan de voet van het monument een gedenkplaat aangebracht door de Brusselse vereniging van oud-strijders van het Franse Nationale Leger als eerbewijs aan al hun overleden strijdmakers. De gedenkplaat werd onthuld door de Heer J. Audibert, ambassadeur van Frankrijk.

f) Opvolging

Getrouw aan het principe van de herinnering worden elk jaar talrijke personaliteiten en delegaties van verenigingen voor oud-strijders ontvangen door het Lakense "Comité van de gedachtenis aan de Franse Onbekende Soldaat die deze vlam komen aanwakkeren. Het comité maakt er tevens een erezaak van om het koste wat kost dit ritueel in de toekomst voort te zetten en de spreekwoordelijke fakkel aan de komende generaties over te dragen.

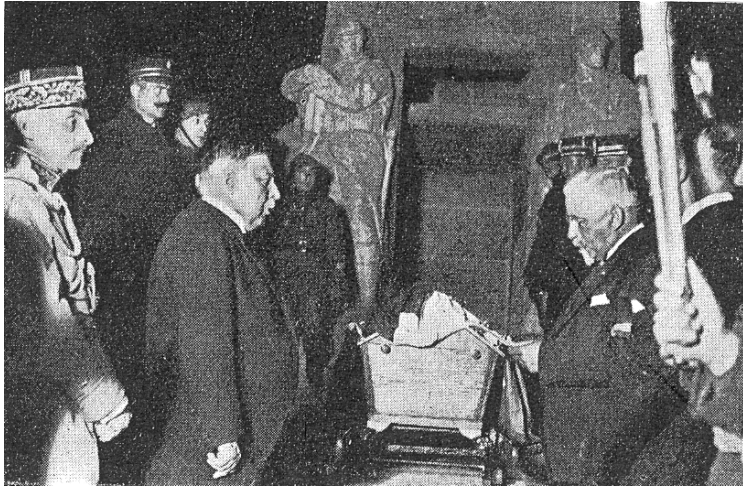
g) Beschrijving van het monument

Het monument werd ruw gehouwen uit massieve arduinen blokken en nam de vorm aan van een hoge trapeziumvormige pyloon. De pyloon werd bekroond met vier in zware legerjassen gehulde Belgische soldaten die een met lauwerkransen overdekte lijkstelsel torses. Aan de brede basis werd aan weerszijden hoogverheven beeldhouwwerk aangebracht. Een stoet treurende mannen, vrouwen en kinderen, gericht naar de voorzijde, brengen bloemenkransen aan.

Nog vooraan wisselen twee vrouwenfiguren, België en Frankrijk voorstellend, de zusterkus. Aan de achterzijde, links en rechts van de bronzen poort die de grafkelder afsluit houden twee soldaten (reuzenfiguren) de wacht⁴.

---

⁴ Folder uitgegeven door "La Flamme du Souvenir au Poilu inconnu de Laeken" met schildje van de vereniging in collectie van de auteur.

Figuur 1: De lijksticht wordt in de crypte gegleden

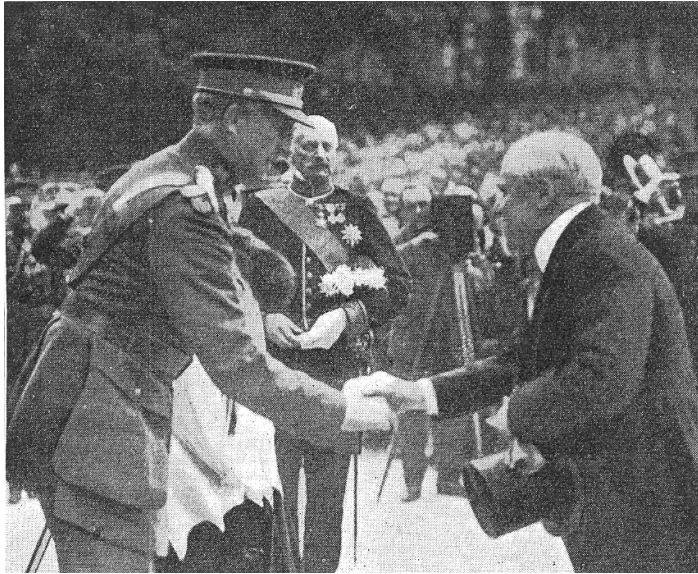

Figuur 2: De crypte wordt definitief gesloten

Figuur 3: Het Franse detachement wordt door een grote menigte toegejuicht

Figuur 4: Koning Albert verwelkomt Oud-President Poincaré

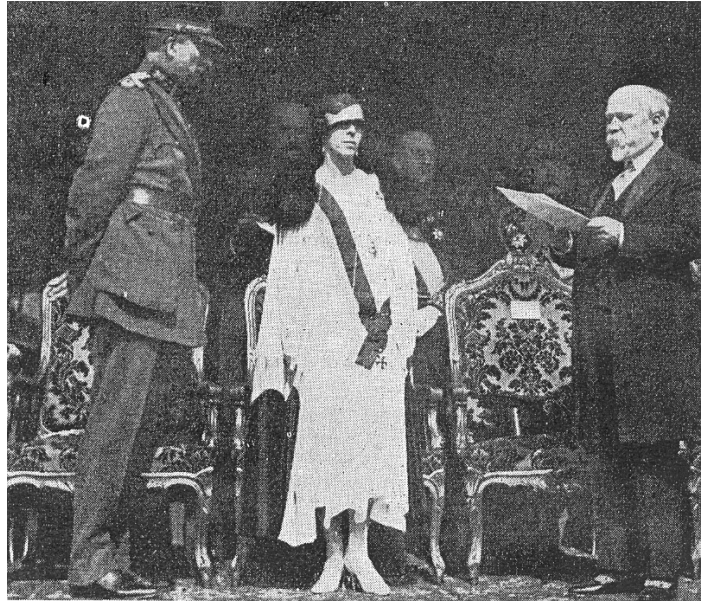
Figuur 5: Aankomst vd autoriteiten op het OLV-Voorplein

Figuur 6: Onthulling van het monument

Figuur 7: Toespraak Koning Albert

Figuur 8: Toespraak Oud-President Poincaré

Bronnen:

- Illustraties: Le Patriote Illustré – Revue hebdomadaire, 43ème année, n° 30 24 juillet 1927
- Tekst: Dos ARLAC/KLVOS, Archief auteur.

VINCENT VAN GOGH MAAKTE EEN VAN ZIJN EERSTE TEKENINGEN IN LAKEN

Wim van der Elst

In alle biografieën van Vincent Van Gogh wordt gewag gemaakt van zijn kortstondig verblijf in Laken. Geboren te Zundert in Nederland op 30 maart 1853, was hij na lagere studies die hij in 1868 op 15 jarige leeftijd afbrak, voor de kunsthandelaren Goupil & Cie gaan werken in Den Haag, Londen en Parijs. In 1876 gaf hij dat op om in Engeland te gaan lesgeven in enkele private scholen geleid door dominees. Daar was het dat hij de roeping voelde om zelf ook protestants dominee te worden, in de voetsporen van zijn vader in de Nederlandse Gereformeerde Kerk. Hij keerde terug naar zijn familie in Nederland, en trok op 9 mei 1877 naar Amsterdam om daar theologie te gaan studeren. Na 15 maand moest hij een eind maken aan wat hij later de meest miserabele periode van zijn leven zou noemen.

In augustus 1878 kwam hij naar Laken om er de opleidingsschool van meester Bokma te volgen. Die was de schepping van dominee Nicolaas de Jonge, die van 1874 tot 1886 predikant te Brussel was, en die ervoor ijverde om Vlaanderen door Vlamingen te laten evangeliseren. Hij was op 17 augustus 1845 te Goes geboren en zou op 24 januari 1898 te Utrecht overlijden. Hij was de stichter van de stadsevangelisatie SILO, later door

dominee Jozef Chrispeels uitgebreid tot Stads- en Landsevangelisatie, waaruit de protestantse gemeenten Laken, Anderlecht, Ronse, Menen, Aalst, Dendermonde en Geraardsbergen zouden voortkomen. Hij was ook de bedienaar van de Hollands-Vlaamse gemeente van de Nieuwe Graanmarkt te Brussel, die thans uitgegroeid is tot de voornaamste gemeente in België⁵.

Over het verblijf van Vincent Van Gogh te Laken weten we een en ander dank zij enkele bewaard gebleven brieven aan zijn broer Theo. De meer dan 700 brieven aan zijn broer vormen nog steeds de voornaamste bron voor iedere levensbeschrijving van Van Gogh, en ze werden dan ook meerdere keren uitgegeven in verschillende talen⁶.

Er is voor het eerst sprake van Laken in een brief aan Theo van 22 juli 1878 uit Etten⁷ :

“Zoals Pa u zeker ook reeds heeft geschreven, gingen wij verleden week naar Brussel in gezelschap van Dr. Jones van Isleworth, die hier een zondag verbleef.

De indruk, dien wij van dien tocht thuisbrachten, was in zover bevredigend, dat wij menen er aldaar met der tijd wel een plaats en werkring te vinden is, - dat zeer zeker de weg er korter en ook minder kostbaar is dan in Holland, zodat het dus zaak is het oog gevestigd te houden op België, en daar te blijven zoeken totdat wij iets zullen vinden.

De Vlaamse opleidingsschool zagen wij, die heeft een 3-jarigen cursus, terwijl zoals gij weet in Holland op zijn allergunstigst de studiën nu nog 6 jaar zouden moeten duren. En zelfs eist men niet eens, dat men die school doorlopen hebbe voor en alear men kan dingen naar een plaats en betrekking van Evangelist. Wat men eist is de gaaf om gemakkelijk hartelijke en populaire voordrachten of toespraken te kunnen houden tot het volk, liever kort en krachtig, dan geleerd en lang. Zo let men er minder op grote kennis der oude talen en veel theologische studie (hoewel al wat men daarvan weet een grote aanbeveling is), maar neemt meer in aanmerking de geschiktheid van het praktische werk en het natuurlijk geloof. Nu zijn wij er echter daarom nog niet, vooreerst heeft men niet op eens en krijgt men niet dan door veel oefening, de gaaf om tot het volk te spreken met ernst en gevoel en zonder stijfheid en gedwongenheid, terwijl in hetgeen men te zeggen heeft, een betekenis moet zijn en strekking, en een drangrede om zijn hoorders op te wekken, dat zij er naar trachten zullen hunne genegenheden te doen wortel schieten in de waarheid. In één woord, men moet een volksprediker zijn om ginder te kunnen slagen.

---

⁵ E. Pichal : De geschiedenis van het protestantisme in Vlaanderen, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1975, 233 blz.

⁶ We gebruikten de uitgave “Verzamelde brieven van Vincent Van Gogh”, uitgegeven en toegelicht door zijn schoonzuster J. Van Gogh-Bonger, januari 1914. Aangevuld en uitgebreid door Ir. Dr. V. W. van Gogh, 1953, zesde druk in vier delen in twee banden, 1974, Wereldbibliotheek en Vincent Van Goghstichting, aanwezig in de Nederlandstalige bibliotheek van Laken.

⁷ Brief 123 uit deze uitgave

Ces Messieurs te Brussel verlangden dat ik voor den tijd van 3 maanden naar ginder zoude komen, om nader kennis te maken, maar op den duur zoude dit wederom kostbaar worden, en dat moet zoveel maar mogelijk is vermeden worden. Het is daarom dat ik op 't ogenblik nog hier te Etten wat blijf werken tot voorbereiding, en dan van hier uit van tijd tot tijd een bezoek ga afleggen, het zij bij Ds. Pietersen te Mechelen of bij Ds. De Jonge te Brussel, om zodoende wederkerig nader bekend te worden. Voor hoelang dit zal moeten zijn, hangt geheel af van wat men ginder verder zeggen zal. Beiden, Pa en ik, hebben hun nog weer pas geschreven."

In een volgende brief aan Theo van begin augustus 1878⁸ heet het verder: *"Zoeeven komt er een briefkaart van Ds. Pietersen, omstreeks half augustus moet ik naar Brussel. Aangezien er echter geen datum is bepaald en Pa en Moe het alzo beter vinden gelijk ik trouwens zelf ook, blijf ik nu nog hier tot na A.'s huwelijk, om alsdan zodra alles is afgelopen, naar ginder te vertrekken."*

En tenslotte nogmaals op 15 augustus 1878 uit Etten⁹: *"Schreef aan Ds. De Jonge dat ik bereid was om dadelijk naar Brussel te komen, als werk en plicht er mij riepen, maar dat als er geen gegronde redenen bestonden waarom het wenselijk zou zijn dat ik er nu reeds heen ging, ik nog gaarne (om reden van A.'s trouwen) een week hier zou blijven, om alsdan voor zondag 25 aug. over te komen."*

Zeer nieuwsgierig ben ik of de tentoonstelling van schilderijen aldaar dan nog open zal zijn – zeer gaarne zou ik die zien. Ik verlang naar een woordje van u, hoop u wat uitvoeriger te schrijven zodra ik te Brussel zal zijn, ook over de tentoonstelling, als die tenminste nog niet gesloten is."

Op het einde van de volgende brief uit Laken, van 15 november 1878¹⁰, die wij in fine in extenso afdrukken, deelt Vincent mee dat de proefperiode van drie maand te Laken voorbij is, maar dat hij niet door de school kan onderhouden worden, al mag hij desnoods wel gratis de lessen volgen.

Verbloemde hij hier niet de waarheid? In feite kreeg hij geen aanstelling omdat men hem ongeschikt vond. Een paar later geschreven getuigenissen over die periode, door mevrouw J. van Gogh-Bonger verzameld in haar boek met courantknipsels, werden opgenomen in de editie door haar zoon verzorgd.

In een niet nader genoemd dagblad van 12 april 1912 stond volgend stukje¹¹:

In een "varium", ondertekend Fr. G. uit Brussel, vinden we in Ons Tijdschrift het volgende over "Vincent van Gogh en Meester Bokma".

Niet lang geleden stierf te Brussel een in de kring zijner kennissen hooggeschat man, onder de naam van "Meester Bokma" bekend. Een van de

---

⁸ Brief 124 uit deze uitgave

⁹ Brief 125 uit deze uitgave

¹⁰ Brief 126 uit deze uitgave

¹¹ Brief 126a uit deze uitgave

merkwaardigheden van zijn leven – en door hemzelf weinig of gans niet beseft – is, leermeester van de grote Vincent van Gogh te zijn geweest. De opleidingsschool voor evangelisten, door Ds. N. de Jonge in 1876 opgericht, was in zijn eersten bloei. Meester Bokma leidde haar. Ze werd toen door drie leerlingen bezocht, van wie er mij een deze enkele bijzonderheden mededeelde. Op zekere dag kwam Ds. Van Gogh, uit een klein Brabants plaatsje, te dier schole aan, en stelde een rosachtig en ietwat gebogen jongmens als leerling voor. Hij werd aanvaard.

Al spoedig bleek, dat hij – voor de school – al heel wat wist. Ook werd hij om zijn gouden hart geëerd. Toch – was het geen vreemde eend in de bijt ? – werd hij wel eens geplaagd ; als dit naar aanleiding van de rotsen en zeestranden was, die hij met krijt op het zwarte bord schetste, dan stootte hij op en sloeg van zich af.

Lang bleef hij niet. Hij kende geen onderwerping. Evenmin als hij het met zijn opleiding voor predikant klaar kon spelen, kon hij dit met die voor evangelist. Zoals hij zijn leermeester Mendes da Costa vroeg, toen hem de onregelmatige werkwoorden in het Grieks werden voorgelegd : “Zijn die verschrikkingen werkelijk nodig om wat rust en vrede aan de mensen te brengen ?” Zo antwoordde hij Meester Bokma op diens vraag : “Van Gogh, hoort dit een datief of een accusatief te zijn ?” – “Meester, het kan me heus niet schelen !”

Ook toen reeds zocht hij vele uiterlijke middelen ter zelfverloochening en zelfkastijding. Hij zat niet aan tafel, maar hield zijn dictaatschrift op zijn knieën. “Van Gogh, zit toch aan tafel als je schrijft”, zei dan de Meester. “Och, Meester”, antwoordde Van Gogh, “laat me maar ; dit is voor mij goed genoeg !”

Als hij op een samenkomst sprak, las hij – wat in het Vlaamse land weinig waardering kon vinden – een lang stuk voor van het papier.

Het is bekend, dat hij kort daarna als evangelist naar het Walenland vertrok en er onder de mijnwerkers arbeide : hij schonk er al zijn kleeren weg, zodat hij er niet dan in een broek en jas liep ; hij sliep op een plank.

Hij vergat echter zijn oude mede-scholieren niet. Toen hij te Mons een van deze, die daar inmiddels zijn militaire dienstplicht vervulde, bezocht, droeg hij een grote portefeuille met tekeningen naar mijnwerkers onder de arm ; alle zeer houderig, zei deze mij.

Hij verwaarloosde zich zelve zo, dat toen hij enige tijd later een van Brussel's notabelen uit de kring zijner bekenden bezocht, en diens dochter de deur kwam openen, deze “Papa” schreeuwde en met een gil terug vloog !

Een gelijkaardige maar nog latere getuigenis verscheen in “De Telegraaf” van 24 november 1927: Ter gelegenheid van de Van Gogh-tentoonstelling heeft Ds. J. Chrispeels in zijn Christelijk Volksblad(je), dat alhier verschijnt, enige eigenaardige persoonlijke herinneringen aan Vincent laten verschijnen. Ds. Chrispeels leerde hem te Brussel kennen, vermoedelijk in 1878, toen de latere schilder door zijn vader naar de Opleidingsschool voor Evangelisten, bestaande

uit bovenkamers bij de Kerkzaal op de Kateleineplaats, werd geleid. Na er aan te hebben herinnerd, dat Vincent reeds te voren van geen al te grote studielust had blijk gegeven in Nederland, verhaalt Ds. Chrispeels, de vroegere herder uit Maria-Horebeke :

Ook in Brussel vertoonde zich die weinige lust tot studie. Eén enkel staaltje slechts.

Als wij bijvoorbeeld Nederlandse taalles hadden en de meester deed hem dan een vraag als deze : "Van Gogh, staat dat woord in de nominatief of in de accusatief?", luidde het antwoord: "Och, Meester, het kan mij heus niet schelen!" Er woelde in hem een andere gave : de schilderkunst. Wel grasduinde hij gaarne naar eigenaardigheden in Bijbel of andere boeken. En toch vroeg hij om met andere leerlingen Grieks te mogen leren ; maar het werd geweigerd, zolang hij ook de andere vakken niet wilde volgen. Tot een soort boetedoening, maakte hij geen gebruik van de tafel om te schrijven, maar legde zijn schrift op de knieën. Door zekere dingen deed hij vaak denken aan een werkheilige uit de middeleeuwen.

Eens zag ik hem woedend van verontwaardiging. In een Franse les was het woord "falaise" (steile kust) voorgekomen. De leraar verklaarde het ons, maar Van Gogh vroeg : "Meester, mag ik eens een falaise tekenen op het bord ?" Maar de meester achtte het niet nodig.

Doch zodra de les uit en de meester weg was, ging Van Gogh naar het zwarte bord en begon een falaise te tekenen. Een jongere leerling, om hem te plagen, trok Van Gogh even van achter aan de jas. Toen keerde Van Gogh zich om, met een gelaat dat ik nooit vergeten zal, en gaf de plager zulk een vuistslag, dat deze er genoeg van had. O ! Dat van verontwaardiging en toorn ziedende gelaat ! Neen, ik vergeet het nooit. Hoe jammer, dat Van Gogh, die het zo ernstig meende met een leven voor God, zich een ogenblik zo kon vergeten !

Hij is niet lang op de Opleidingsschool gebleven. Het Synodaal Comité benoemde hem tot Evangelist in Wasmes, in de Borinage, in het Walenland, om daar een kleine gemeente, eigenlijk een Evangelisatiepost, te bedienen.

Intussen was ik soldaat geworden. Toen we eens op 't exercitieveld bezig waren en even rusten mochten, riep de sergeant mij, zeggende : "Daar is een man om u te spreken."

De man kwam naar mij toe ... Het was Van Gogh, met een grote portefeuille onder de arm. Hij liet mij tekeningen zien, die mijnwerkers voorstelden. Wat zagen die stijve mannekens er wonderlijk uit ! Alleen de meest onmisbare kleren had hij aan. Want onder zijn kleine kudde deelde hij alles uit, zijn karig salaris en zijn kleren. "Een hart van goud" zei men.

Het deed me goed dat hij mij kwam opzoeken. Na een zijner zwerftochten kwam hij weer eens op een zondagavond te Brussel. Toen hij hier bij een Protestantse familie aanbeldde en hem door de dochter des huizes de deur geopend werd, herkende deze hem niet, maar slaakte een kreet, zo verwaarloosd en vervaarlijk zag hij er uit. Hij vond echter de allerhartelijkste gastvrijheid.

Wij hebben hem sedert uit het oog verloren. Maar het is bekend, dat hij in Brussel en Antwerpen nog lessen in de schilderkunst volgde.

Zonder middelen van bestaan brengt hij dan het plan in uitvoering dat hij in de brief uit Laken van 15 november 1878 aan Theo aankondigt: hij trekt naar de Borinage. In januari 1879 wordt hij op proef aangesteld als dominee in Petit-Wasmes. Zijn prediking daar werd geen succes en in juli reeds werd hij ontslagen. Hij zou dan nog een jaar in de grootste armoede in het nabijgelegen Cuesmes blijven. In het najaar van 1880 kwam hij terug naar Brussel en zou er in 1881 de studie van de schilderkunst aanvatten. We zullen zijn verdere carrière hier niet volgen, maar willen er enkel op wijzen dat het onbeholpen tekeningetje van het "Café Au Charbonnage" te Laken, dat bij zijn brief aan Theo gevoegd was en bewaard wordt in het Van Gogh Museum te Amsterdam, een van zijn allereerste pogingen is. In de brief zelf wordt het beschreven, evenals een ander zicht in de omgeving: de Mestbak aan de vaart, en de vuilnisophalers die er met paard en kar naartoe rijden. Aanleiding om deze Lakense context toch eens te signaleren.

Niet dat we de pretentie hebben daarmee de eerste te zijn: ook een Sander Pierron, de grote verdediger van het Zoniënwood, had al in 1935 de brief benut en ook een beschrijving van de tekening gegeven die we hier laten volgen¹² :

"Il joint à sa lettre le croquis d'une mesure, qu'il intitule: Au Charbonnage, du texte de l'enseigne qu'on lit à la façade. C'est une misérable bicoque à toit de tuiles, très ramassée, où pointe une cheminée de briques. Au rez-de-chaussée, une porte entre deux fenêtres à volets ; à l'étage, trois fenêtres à croisillon. Sur la droite, prenant toute la hauteur de la branlante maison, est une porte cochère, à deux battants, surmontée d'un panneau en bois où on lit ces deux mots : Charbons-Cokes, et contre le piédroit gauche de laquelle est enfoncé un pare-roues conique en pierre ; une table boiteuse, tout près, est tiré devant la fenêtre. Le parvis est pavé de cailloux.

Cette maisonnette qui regarde le chemin de halage est à deux cents mètres de l'endroit où Rodin fit son étude. C'est un petit estaminet où les charbonniers occupés au déchargement des chalands et les boueux occupés au déchargement des immondices viennent, à l'heure du repas ou schafttijd, manger leur pain et boire un verre de bière.

Ce croquis, tracé au crayon noir, est naïf et ému, d'un réalisme respectueux et d'autant plus évocateur que l'artiste, qui apprenait seulement, tout seul, à désigner, n'a négligé aucun détail de son motif, copié au crépuscule : dans un ciel gris brille sans éclat un croissant de lune, dont la claire faucille est de la

---

¹² Sander Pierron : Auguste Rodin, peintre du Brabant, in : Le Flambeau, 18e jg. Nr. 7, juli 1935, pp. 67-68

même valeur que les carrés des vitres des fenêtres de gauche, éclairées à l'intérieur."

De studie van Rodin waar Sander Pierron naar verwijst is een van de eerste van de 24 olieschilderijtjes op karton die deze tussen 1872 en 1877 in de omgeving van Brussel gemaakt heeft. Het is een zicht op de vaart aan het begin van de Groendreef, met een platte boot aan de oever die een bontgeschilderde romp vertoont.

Tenslotte volgt hier in extenso de bewuste brief¹³ :

Laeken, 15 Nov. 1878

Waarde Theo,

Aan de avond van den dag waarop wij samen waren, en die voor mij als in een oogwenk voorbij ging, wil ik u toch nog eens schrijven. Het was mij een grote vreugde u eens weder te zien en te spreken, en het is gelukkig dat zulk een dag, die in een oogwenk voorbij gaat, en een vreugde die van zo korte duur is, toch blijft in onze herinnering en dat de gedachtenis daaraan van blijvende aard is. Toen wij afscheid hadden genomen, wandelde ik terug, niet langs de kortste weg maar langs den trekweg. Er zijn daar werkplaatsen van allerlei soort, en die 's avonds met licht vooral er aardig uitzien, en tot ons die toch ook arbeiders en werklieden zijn ieder in de kring en in het werk waartoe wij geroepen zijn, spreken ook op hunne wijze, als wij er maar naar willen luisteren, want zij zeggen : werk zolang het dag is, eer de nacht komt waarin niemand werken kan. Het was juist het ogenblik dat de straatvegers naar huis kwamen, met hunne karren met de oude witte paarden, er stond een lange reeks van die karren bij de zogenaamde Ferme des boues aan 't begin van den trekweg. Sommige van die oude witte paarden gelijken wel op zekere oude aquatint-gravure, die gij mogelijk wel kent, een gravure die wel geen zeer grote kunstwaarde heeft, maar die mij toch evenwel trof en indruk op mij maakte. Ik bedoel de laatste uit die serie platen, die getiteld is "La vie d'un cheval". Die plaat stelt voor een oud wit paard, vermagerd en uitgemergeld, en tot den dood toe afgemat door een lang leven van zwaren arbeid, van veel en moeilijk werk. Het arme dier staat op een plaats, onbeschrijflijk eenzaam en verlaten, een vlakte begroeid met schraal, dor gras, met hier en daar een verwrongen, door den stormwind gebogen en geknakten boom. Op de grond ligt een schedel en in de verte op de achtergrond een verbleekt geraamte van een paard, en dat ligt naast een hut alwaar een man woont die de paarden afmaakt. Over 't geheel hangt een stormachtige lucht, het is een barre en gure dag, somber en donker weer. 't Is een droevig en diep melancholiek toneel, en dat ieder treffen moet, die weet en gevoelt dat ook wij eenmaal moeten gaan door 't geen wij sterven noemen,

---

¹³ Brief 126 uit hogervermelde uitgave

en "que la fin de la vie humaine, ce sont des larmes ou des cheveux blancs". Wat daarachter nu nog ligt, dat is een grote verborgenheid die God alleen weet, ons in Zijn woord echter dit onweerlegbaar heeft geopenbaard, dat er is een verrijzenis der doden.

Het arme paard, de oude getrouwe gediende staat geduldig en lijdzaam, moedig toch en als 't ware vastberaden, als de oude garde die zei : "la garde meurt mais elle ne se rend pas", wacht het zijn laatste uur af. Ik kreeg onwillekeurig die plaat in de gedachten, toen ik van avond die paarden van de vuilniskarren zag.

En nu wat de voerlui zelve aangaat, met hun vuile, groezelige kleren, zij schenen haast nog dieper in de armoede verzonken en geworteld, dan die lange rij of liever die groep armen, die meester de Croux heeft getekend op zijn Banc des pauvres. Zie, het treft mij altijd en het is iets eigenaardigs als wij zien het beeld van onuitsprekelijke en onbeschrijflijke verlatenheid – van eenzaamheid, van armoede en ellende, het einde der dingen of hun uiterste – dan rijst in onze geest op de gedachte aan God. Tenminste bij mij is dit het geval, en zegt niet Pa zelf ook : "Ik spreek nergens liever dan op het kerkhof, want aldaar staan wij allen op gelijken grond, aldaar staan wij niet alleen op gelijken grond, maar aldaar gevoelen wij dat ook altijd."

Ik ben blij dat wij nog te samen het museum zagen, en vooral het werk van de Groux en Leys, en zoveel andere merkwaardige schilderijen als dat landschap van Coosemans o.a.

De twee platen die gij mij hebt gegeven, daar ben ik zeer blij mee, maar gij had dat kleine etsje : Les trois moulins van mij moeten aannemen. Nu hebt gij het zelf gekocht geheel en al – zelfs niet maar half, zoals ik gaarne had gewild. Gij moet het echter bewaren in uw verzameling, want het is merkwaardig al is 't zo heel mooi niet uitgevoerd, in mijn onwetendheid zou ik menen het te moeten toeschrijven liever aan Boeren Breughel, dan aan Fluwelen Breughel. Hierbij sluit ik in 't bewuste krabbeltje "Au Charbonnage".

Ik zou wel graag eens willen beginnen ruwe schetsen van 't een en ander te maken van zo talrijke dingen, die men op zijn weg ontmoet, maar aangezien het mij allicht van mijn eigenlijk werk zou afhouden, zo is het beter dat ik er niet aan begin. Zodra ik thuis kwam begon ik aan een preek over "de onvruchtbare vijgenboom", Luk. XIII : 6-9.

Dat tekeningetje "Au Charbonnage" is waarlijk niet veel bijzonders, maar waarom ik het zo onwillekeurig maakte dat is, omdat men hier zoveel van die mensen ziet, die in de kolen werken en dat wel een eigenaardig volk is. Dit huiske staat niet ver van de trekweg, het is eigenlijk een klein estaminet aan de grote werkplaats vast, alwaar de werklui in hun schafttijd hun brood komen eten en een glas bier drinken.

Reeds indertijd in Engeland heb ik gesolliciteerd naar een betrekking van Evangelist onder de mijnwerkers in de steenkolenmijnen, toen sloeg men mijn vraag in de wind en zei dat ik minstens 25 jaar moest zijn. Gij weet wel hoe een der wortels of grondwaarheden van het Evangelie niet alleen, maar van de gehele Bijbel ook, is : "Licht dat opgaat in de duisternis".

Door duisternis tot licht. Welnu, wie hebben zeer zeker behoefte daaraan, wie zullen er oren naar hebben ? De ervaring heeft geleerd, dat degenen die in de duisternis in het hart der aarde werken, als de mijnwerkers in de zwarte kolenmijnen o.a., door het woord van het Evangelie zeer getroffen worden, en het ook geloven.

Nu is er in 't Zuiden van België, in Henegouwen, zo in de buurt van Mons tot de Franse grens, ja ook nog ver daarover, een streek genaamd Le Borinage, alwaar een eigenaardige bevolking is van arbeiders, die in de talrijke steenkoolmijnen werken. Dit onder andere vond ik in een aardrijkskundig boekje over hen : "Les Borins (habitants du Borinage, pays au couchant de Mons) ne s'occupent que de

l'extraction du charbon. C'est un spectacle imposant que celui de ces mines de houille ouverte à 300 mètres sous terre, et où descend journellement une population ouvrière, digne de nos égards et de nos sympathies. Le houilleur est un type particulier au Borinage, pour lui le jour n'existe pas, et sauf le Dimanche il ne jouit guère des rayons du soleil. Il travaille péniblement à la lueur d'une lampe dont la clarté est pâle et blafarde, dans une galerie étroite, le corps plié en deux, et parfois obligé de ramper ; il travaille pour arracher des entrailles de la terre cette substance minérale, dont nous connaissons la grande utilité ; il travaille enfin au milieu de mille dangers sans cesse renaissants, mais le porion belge a un caractère heureux, il est habitué à ce genre de vie, et quand il se rend dans la fosse, le chapeau surmonté d'une petite lampe destinée à le guider dans les ténèbres, il se fie à son Dieu, qui voit son labeur et qui le protège, lui, sa femme et ses enfants. »

Dus ligt le Borinage ten zuiden van Lessines, alwaar men de steengroeven vindt. Gaarne zou ik wensden derwaarts te gaan als Evangelist. De drie maanden proeftijd door de Heren de Jong en Ds. Pietersen gesteld, is welhaast verstreken. Paulus is, voor hij optrad als prediker en zijn grote zendingsreizen begon, en zijn eigenlijk werk onder de Heidenen, drie jaar in Arabië geweest. Kon ik zo eens een jaar of drie in een dergelijke streek werkzaam zijn in stilte, en steeds lerende en opmerkende, dan zou ik niet terugkomen van daar zonder iets te zeggen te hebben, dat inderdaad de moeite waard is om gehoord te worden, met alle nederigheid, nochtans met vrijmoedigheid zeg ik dit.

Als God wil, en mij het leven spaart, dan zou ik ongeveer op mijn 30ste jaar klaar zijn, en met een eigenaardige opleiding en ervaring kunnen aanvangen, mijn zaak meer meester zijnde, en rijper tot den arbeid dan nu.

Ik schrijf u dit nog eens, hoewel wij er ook reeds over spraken. Er zijn in de Borinage reeds verscheidene kleine Protestantse gemeenten, zeker ook scholen, mocht men er mij een plaatsje aanwijzen om er werkzaam te zijn als Evangelist, op de wijze waarover wij spraken, door het Evangelie te prediken aan armen, dus zulken die er behoefte aan hebben, en voor wie het zo bij uitmuntendheid geschikt is, en mijn tijd gedurende de week te wijden aan het onderwijs.

Gij zijt zeker wel eens geweest te St. Gillis ? Heb daar dien kant uit ook eens een tocht gemaakt, bij l'Ancienne Barrière. Alwaar de weg naar Mont St. Jean begint is ook nog een andere, de Alseberg. Hier is rechts het kerkhof van St. Gilles, vol ceders en klimop, en vanwaar men over de stad kan heen zien.

Verder gaande komt men te Forest. De streek is daar zeer schilderachtig, op de hoge kanten staan oude huizen zoals die hutten in de duinen, die Bosboom wel geschilderd heeft. Men ziet er alle mogelijke landwerk verrichten, koren zaaien, aardappels rooien, knollen wassen, en alles is er schilderachtig tot het hout sprokkelen toe, en het heeft veel van Montmartre.

Er zijn oude huizen met klimop of wijngaard, en aardige herbergen ; onder de huizen die ik, opmerkte was o.a. dat van een mostaardfabrikant, zekeren Verkisten. Zijn gedoente was volkomen geschikt voor een schilderij van Thijs

Maris bijvoorbeeld. Er zijn hier en daar plaatsen waar stenen worden gevonden, en dus kleine steengroeven, waar holle wegen met diep gegroefde karsporen heengaan, waar men de kleine witte paarden ziet met rode kwasten, en de voerlui met blauwe kielen, en de schaapherder ontbreekt niet, evenmin als de vrouwen in 't zwart met witte mutsen, die aan die van de Groux herinneren.

Er zijn hier van die plaatsen, gelijk trouwens God zij dank overal, alwaar men zich thuis gevoelt meer dan elders, waar men een eigenaardig oud gevoel als van heimwee krijgt, waarin wel iets bitter weemoedig is, maar toch de geest sterkt en opwekt in ons, wij weten zelf niet hoe en waarom, nieuwe kracht en lust tot de arbeid geeft, en ons opwekt.

Ik wandelde die dag nog door tot voorbij Forest, en ging nog een zijweg in naar een oud kerkje met klimop begroeid. Ik zag er veel lindebomen, nog meer in elkander gegroeid en om zo te spreken nog meer gotiek dan die wij in 't park zagen, en aan de kant van de holle weg die naar 't kerkhof leidt, verwrongen stronken en boomwortels, grillig als die Albrecht Dürer etste in : "Ritter, Tod, und Teufel".

Hebt gij ooit gezien een schilderij of liever een fotografie ernaar, van Carlo Dolci: "Het hofken der olijven", daar is iets Rembrandtiefs in, zag die onlangs. De grote ruwe ets naar datzelfde onderwerp naar Rembrandt, zijnde de pendant van die andere : "La lecture de la Bible", met die twee vrouwen en de wieg, kent gij zeker wel ? Sedert gij mij hebt gezegd dat gij dat schilderij van vader Corot over datzelfde sujet hebt gezien, kwam het mij weer voor de geest, ik zag het op de tentoonstelling zijner werken, kort na zijn overlijden en het trof mij zeer.

Wat is er toch veel moois in de kunst, als men maar onthouden kan hetgeen men heeft gezien, dan is men nooit ledig of waarachtig eenzaam, nooit alleen.

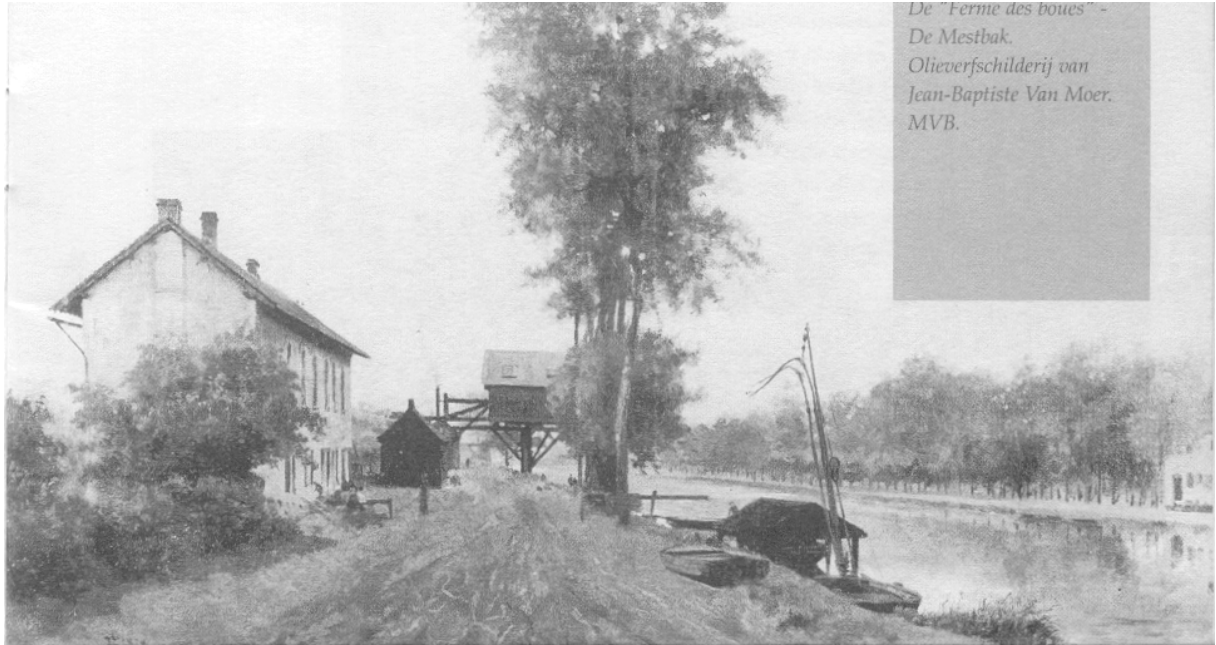
À Dieu Theo, in gedachten druk ik u recht hartelijk de hand, heb het goed, heb voorspoed bij uw werk, en ontmoet maar veel goede dingen op uw levensweg, zulke die blijven in de herinnering en die ons rijk maken, al bezitten wij schijnbaar weinig.

Komt gij eens bij Mauve doe dan ook mijn groeten en geloof mij

Uw liefh. broer Vincent

Ik hield deze brief een paar dagen op; 15 Nov. is gepasseerd dus zijn de drie maanden verstreken. Sprak met Ds. De Jong en met meester Bokma, zij zeggen dat er geen gelegenheid is om op de school te zijn op dezelfde voorwaarden als zij aan geboren Vlamingen geven, ik kan de lessen bijwonen desnoods kosteloos – maar dit is het enige voorrecht – ik zou dus om te kunnen blijven op de duur meer geldelijke middelen moeten hebben dan die waarover ik beschikken kan, want die zijn geen. Dus zal ik wellicht reeds spoedig het plan van de Borinage beproeven. Eenmaal de stad uit zijnde, zal ik niet licht in een grote stad terugkeren. Het zou niet gemakkelijk zijn om te leven zonder het geloof in Hem en het oud vertrouwen in Hem, maar zonder dat zou men de moed verliezen.

Figuur 9: Foto vd Mestbak

Edwin Ganz (1871 – 1948) : van schilder van militaire taferelen tot schilder van paarden en Brabantse landschappen uit onze streek

Wim van der Elst

Het is ons niet bekend hoe de in Zürich uit een Zwitserse vader en een Engelse moeder geboren Edwin Ganz op driejarige leeftijd in Brussel verzeild raakte. In elk geval volgde hij er in zijn jeugd lessen aan de Academie, onder meer bij Portaels, Stallaert en Van Severdonck. Daarna werkte hij in het atelier van Blanc-Garin, waar hij als collega's de jong gestorven Evenepoel en Louis Raemackers had. Hij trok naar Parijs en bekwaamde zich bij Edouard Detaille, een leerling van Meissonnier, in afbeeldingen van militaire taferelen. Daar kwamen toen natuurlijk nog veel paarden aan te pas, en hij volgde lessen bij een befaamde "hippoloog", kolonel Duhousset.

Terug in België zette hij zich aan het werk om de exploten van het Belgisch leger te vereeuwigen. Hij volgde de grote manoeuvres met het schetsboek bij de hand. Zijn grootste en bekendste werk ontstond zo uit de manoeuvres van 1894: "Stormloop op Scherpenheuvel", door het grenadiersregiment van Prins Albert. Hij werkt er drie jaar aan en maakte talrijke voorstudies. Het was ook letterlijk een "groot" werk: drie meter op vier. Het doek sierde de mess der officieren van het regiment in de Prins Albertkazerne boven de Zavel.

Hij schilderde en tekende ook alle mogelijke soldaten in de meest uiteenlopende uniformen. Historisch belangrijk, want die kleurrijke uniformen zouden Wereldoorlog I niet doorstaan.

Tijdens de oorlog zelf zou hij nochtans geen krijgstaferelen maken.

Hij had zich immers al vroeger naar een ander genre toegewend, de uitbeelding van paarden, waarvoor een grotere markt scheen te bestaan dan voor zijn vorig werk.

Naar het schijnt was het Prinses Clementine (1872 – 1955), de jongste dochter van Leopold II, die hem daartoe aanzette. Volgens een artikel van een zekere Woods in het Engels magazine "The Road" van december 1902 had hij toen twee zomers in het Koninklijk Domein van Laken gewerkt. Hij schilderde er in elk geval de twee paarden "Coo" en "Spa" van de Prinses, zeker zo genoemd naar de lievelingsverblijfplaatsen van haar moeder, Koningin Marie-Henriette (1836 – 1902). De paarden zijn afgebeeld in een weide, onder de grote vijver aan de achterzijde van het Koninklijk Paleis.

Hij heeft er ook de paarden van Leopold II zelf, zoals "Cheltenham", "La Perle" en "Mikado", geschilderd.

Prinses Clementine was verliefd geworden op de Franse Prins Victor-Napoleon, de bonapartistische troonpretendent, die al vijftien jaar in

verbanning te Brussel leefde. Maar Leopold II verzette zich met alle macht tegen dat huwelijk, dat hem politieke moeilijkheden met het republikeinse Frankrijk dreigde op de nek te halen. Het was pas een jaar na zijn dood, einde 1910, dat Clementine eindelijk kon huwen. Ze was al 38 jaar.

Ze huwde daarmee een nog ferventer paardenliefhebber, die een ganse stal bezat met paarden genaamd naar de grote overwinningen van zijn voorvaderen: Arcole, Rivoli, Wagram, Jena, Austerlitz, Solferino, enz. Ganz zou onder meer "Magenta" schilderen.

Het was ook Prinses Clementine die zich om haar tante Keizerin Charlotte van Mexico (1840 – 1927) bekommerde, vooral sinds die in 1879 het domein van Bouchout bewoonde en haar moeder Koningin Marie-Henriette permanent in Spa verbleef. Clementine, die voor haar huwelijk op Belvédère woonde, was vaak te zien als ze met haar "victoria" naar Bouchout reed. Ze liet zich trouwens ook in de stad en in Tervuren bewonderen, en hield er de bijnaam "de elegante prinses" aan over.

Wellicht was zij het die Ganz in Bouchout introduceerde. Hij zou er vanaf 1902 gewoond hebben, en heeft er een werkje over geschreven: "Le domaine Royal de Bouchaut et ses châteaux", dat in 1941 verscheen. Het werd in 1987 in het Nederlands vertaald en heruitgegeven door Jean Van Gijsegem. Het werd ingeleid, niet door Prinses Clementine, maar door haar nicht Prinses Henriette, hertogin van Vendôme (1870 – 1948), een zuster van Koning Albert. In deze inleiding, gedateerd Parijs 30 april 1939, roept ze herinneringen op aan Keizerin Charlotte, en schrijft over Ganz: *"U, beste Meester, die deze beroemde en tevens ongelukkige prinses gekend heeft, U heeft haar gediend en met toewijding omringd. Ik ben U steeds erkentelijk en zeer getroffen door de eerbied met dewelke U haar aandenken omhult."*

Het was in elk geval hier in de streek van Meise, Oppem, Brussegem, Wemmel, Grimbergen, dat Ganz nu zijn landschappen zou gaan schilderen, waarbij de boerenpaarden niet vergeten werden. Hij moet een haast legendarische figuur geweest zijn, zoals hij met zijn schildersezels en een grote parasol erop uit trok door weer en wind, gekleed in slobkousen, een brede broek, een boerenkiel en een vilthoed, met een grote zak op de rug, en steevast met de boeren op het veld een praatje bleef maken in het plaatselijk dialect.

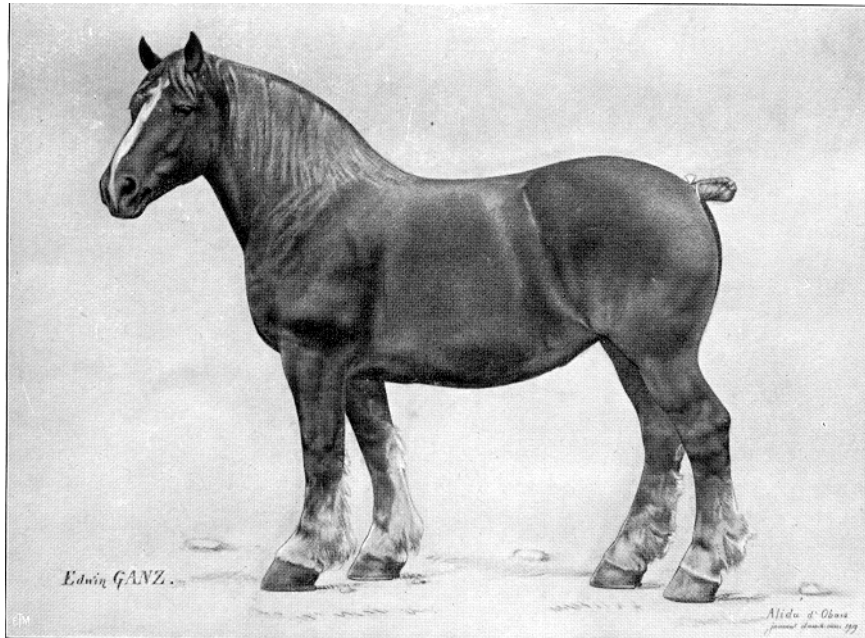
Van de populariteit die hij in een bepaalde kring genoot getuigt een in 1931 fraai uitgegeven album "Le Peintre Edwin Ganz", met een voorwoord van Minister van Koloniën Paul Crokaert en bijdragen van Lucien Jottrand, Maurice Rassenfosse en Georges Verdavaine.

Maar het werk is vooral interessant wegens de 100 illustraties van goede kwaliteit, sommige zelfs in kleur, en een uitgebreide inventaris van de werken van Ganz tot dat tijdstip. Later werd hij minder productief maar

bleef wel gehecht aan de dorpsgemeenschap van Meise en maakte een aantal zichtkaarten van het dorp.

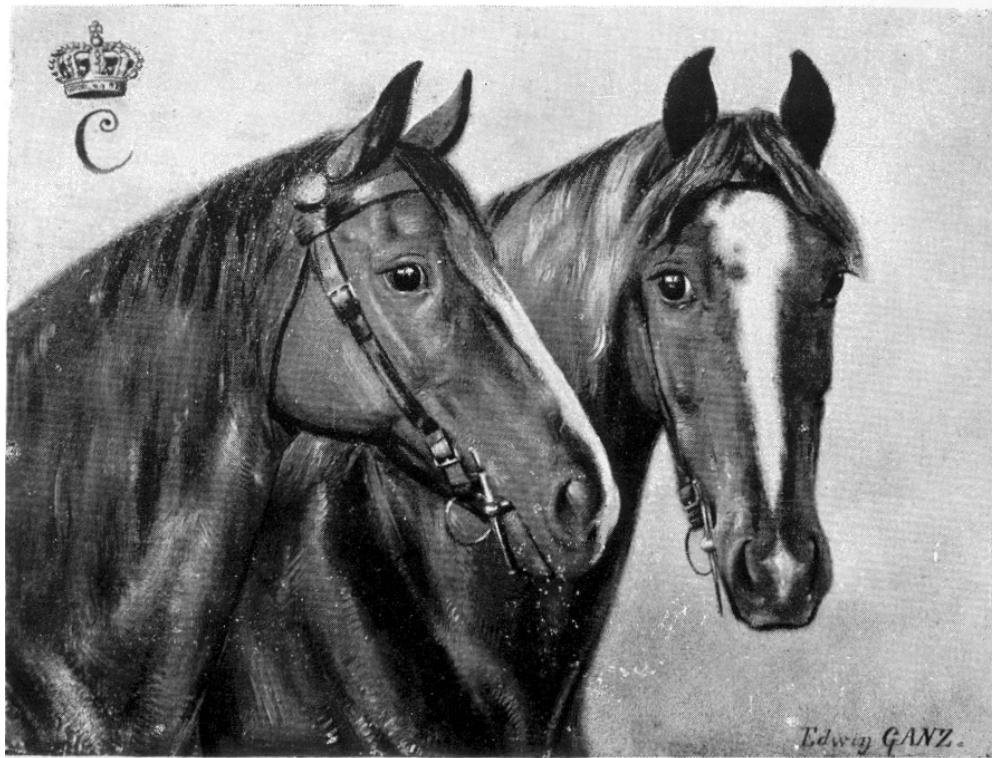
Op 20 augustus 1948 stierf de eenzame en beroorde Ganz op een zolderkamer van de Orangerie van Boechout.

Figuur 10: Alida, kampioenmerrie 1919

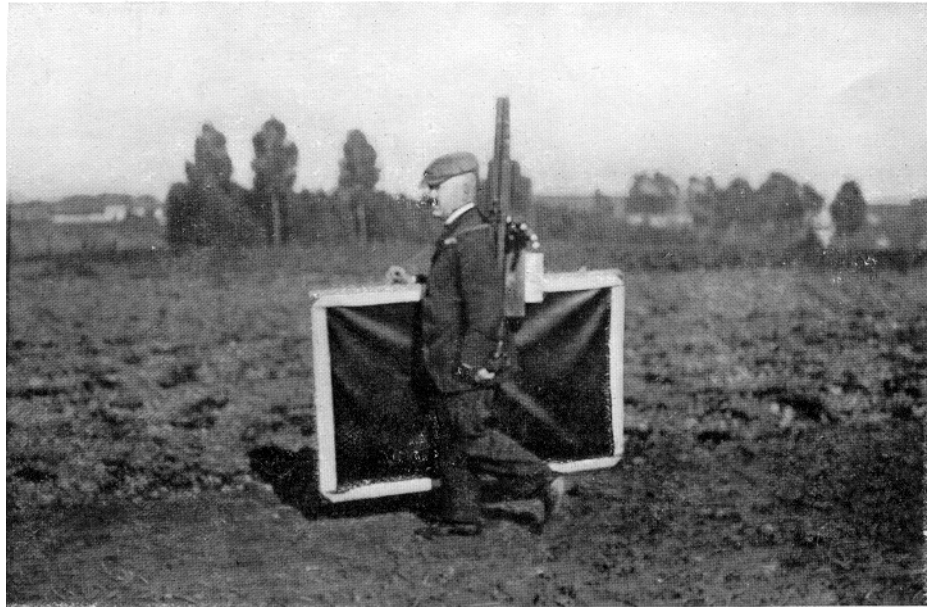
Figuur 11: Rijpaard Cheltenham van Leopold II

Figuur 12: Coo & Spa

Figuur 13: De bedevaart van Sint-Elooi

Figuur 14: Edwin Ganz op stap

Figuur 15: De stormloop

INHOUD

Ten geleide	L. Candau	1
Schrikkelijk accident in Laken	W. van der Elst	5
Omtrent monumenten, gedenktekens en ereperken	L. Candau	6
Vincent Van Gogh	W. van der Elst	15
Edwin Gantz	W. van der Elst	26

